

Bijbelschool module 1 bijeenkomst 2 Over het ontstaan van de Bijbel

Inleiding

Hoewel sommigen het graag zouden willen geloven, is de Bijbel niet zomaar uit de hemel komen vallen. Tijdens de vorige bijeenkomst zijn we onder andere ingegaan op de invloed van de context van zowel de schrijvers als van de lezers¹ op het verstaan van de Bijbel. In deze bijeenkomst wil ik iets meer vertellen over de ontstaansgeschiedenis van de Bijbel waardoor we ook meer zicht krijgen op de context van de Bijbelschrijvers.

• **Opdracht 3**

1. Wat betekenen verhalen voor jou? Welke verhaal of verhalen vind je inspirerend? Kun je hier iets over vertellen?
2. Is wat jou de Bijbel af? Of zouden bepaalde Bijbelboeken eruit kunnen of nieuwe worden toegevoegd? Kun je hier iets over vertellen?

Niet zomaar een boek

Het woord 'Bijbel' komt van het Griekse woord 'ta biblia'. Het Griekse woord betekent 'boeken' of 'boekrollen'. De Bijbel is een verzameling boeken en boekjes: van geschiedenisgeschriften tot poëzie.

Het kent twee hoofddelen: het Oude Testament en het Nieuwe Testament (of Eerste en Tweede Testament). Testament heeft niet de betekenis van het document dat de verdeling van een erfenis na overlijden regelt, maar betekent: verbond. Het gaat dus over de verbinding van God met de mens.

De Bijbel is in de loop van eeuwen ontstaan. Als het over het Eerste Testament gaat, weten we niet zeker wie deze boeken geschreven heeft. Volgens de overlevering schreef Mozes de eerste vijf boeken van de Bijbel (Genesis tot en met Deuteronomium), die in het Hebreeuws aangeduid worden met *Tora*. Wetenschappelijke inzichten wijzen op een andere ontstaansgeschiedenis. Wat we met zekerheid kunnen zeggen, is dat de geschiedenis van Israël door verschillende schrijvers werd vastgelegd.

In 586 v Chr. wordt Jeruzalem verwoest door de Babyloniërs. Het religieuze centrum en de bibliotheek van Israël werden vernietigd. De ballingschap maakten het van belang om opnieuw na te denken over de identiteit: wie zijn wij als Israël? Wat betekent het om volk van God te zijn, maar nu in ballingschap te zitten?

In deze tijd werden de geredde documenten en de overgeleverde verhalen en geschiedenis samengevoegd. Rond 450 v Chr ontstond een relatief complete versie van het Oude Testament.² Het bestaat uit drie delen: Tora (wet), Neviim (profeten) en Chetoevim

---

¹ Waar we in deze drie lessen niet aan toekomen, maar wat hier wel genoemd moet worden, is contextuele theologie. Geloven en Bijbel lezen doe je niet in het luchtledige, maar vanuit je eigen context. In de theologie is bevrijdingstheologie hier een belangrijk voorbeeld van. Hieronder valt feministische theologie, en theologie uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika. De Bijbel wordt dan gelezen met de focus op bevrijding en met de vraag welke stemmen er niet gehoord worden.

² Dit is een belangrijk gegeven, ook om de diepte van de Bijbel nog beter te peilen. In de chaos van verlies, verdriet en twijfel werd de volgorde van de Bijbel samengesteld. Het is van grote betekenis dat de Bijbel niet opent met bijvoorbeeld een psalm over de Ballingschap (psalm 137) maar met de schepping van hemel en aarde. Niet de god van de winnaar (Marduk) maar de God van het overwonnen volk Israël staat aan het begin van alles. Deze God heeft zelfs de maan en de sterren gemaakt die door de Babyloniërs aanbeden werden.

(geschriften). De Joodse aanduiding voor de Bijbel is Tenach, een samenvoeging van de eerste letters van de driedeling.³

Het Nieuwe Testament is in een veel kortere tijd tot stand gekomen. Beslaat het Oude Testament een periode van duizend jaar, het Nieuwe Testament is in enkele decennia geschreven: in een tijdsbestek van 50 – 75 jaar.

Op de synode van Jamnia (100 v Chr) werd door Joodse theologen vastgesteld welke teksten tot de Tenach behoorden. In 367 n Chr werd vastgelegd welke geschriften tot de christelijke Bijbel behoren.⁴

Tekstkritiek

We beschikken niet meer over originele Bijbelboeken. De overgeleverde teksten zijn kopieën van kopieën. Tijdens het overschrijven konden er fouten worden gemaakt of soms ook teksten worden toegevoegd. Inmiddels is er een hele wetenschap die zich bezighoudt met de betrouwbaarheid van de tekst. Soms leiden inzichten over de grondtekst tot een andere weergave in onze vertaling.

Interessante teksten zijn Handelingen 8, 37. Dit versnummer en de daarbij behorende tekst staat niet meer in de NBV. Of Romeinen 16, 7 waar Junia een apostel wordt genoemd. Tot in de vorige vertaling werd de naam Junia weergegeven met Junius, de mannelijke vorm.

Achtergronden bij de Bijbel

De Bijbel bestaat dus uit twee delen: het Oude (of Eerste) Testament en het Nieuwe (of Tweede) Testament. De oorspronkelijke taal van het Oude Testament is Hebreeuws (en een klein beetje Aramees).

De Hebreeuwse beschaving is zeker niet de oudste, en ook niet in het Midden-Oosten. De beschavingen van bijvoorbeeld Mesopotamië, Perzië en Egypte gaan veel verder terug. Ik noem dit hier, omdat de Bijbelschrijvers kennis hadden van religieuze geschriften uit de omringende landen. In andere oudere geschriften dan de Bijbel zijn er scheppingsverhalen, verhalen over de breuk tussen goden en mensen, en zondvloedverhalen terug te vinden. Dit doet niets af aan de waarde van de Bijbelverhalen. Sterker nog: juist waar de Bijbel deze verhalen op een andere manier vertelt, komt de eigenheid en het bijzondere van het Joodse geloof aan het licht.

---

³ Tussen 250 en 50 v. Chr. werd in Alexandrië (Egypte) waar in die tijd veel Joden woonden, de Tenach in het Grieks vertaald. Deze vertaling heet de Septuagint (ook wel aangeduid met het Latijnse cijfer voor 70: LXX) Deze vertaling speelt een belangrijke rol in de interpretatie van de Hebreeuwse teksten.

⁴ De boeken die de Bijbel zijn gaan vormen, noemen we de canonieke boeken. Het Griekse woord 'canon' betekent maatstaf. Er waren in de oudheid 3 criteria waaraan een boek moest voldoen om tot de canon gerekend te worden: het boek dat deel uitmaakte van de canon moest door een profeet of een persoon met profetische gaven zijn geschreven; het boek moest voor alle generaties gelden, waardoor het nooit aan actualiteit zou inboeten en mensen van alle tijden de boodschap van het boek zouden kunnen toepassen op hun eigen leven; het geschrevene moest in overeenstemming zijn met voorgaande openbaring. De christelijke leiders hadden ook 3 criteria geformuleerd op grond waarvan een boek tot de canon gerekend kon worden: de boeken moesten apostolisch gezag hebben; ze moesten zijn geschreven door apostelen, aangezien zij getuigen waren geweest van hetgeen ze beschreven, of door directe volgelingen van de apostelen. In de tweede plaats was er de 'regel des geloofs'; stemde het manuscript in met de fundamentele geloofsbelijdenis? Tot slot moest het document door de gemeenten algemeen aanvaard en gebruikt worden. Boeken die niet tot de canon werden gerekend, werden apocriefe boeken genoemd (apocrief betekent verborgen).

In zijn boek *Niet in Gods Naam* beschrijft de Joodse theoloog Jonathan Sacks hoe de Tenach een tegengeluid is tegen de religies van de volken rondom Israël. De religieuze voorstellingen van deze volkeren bevestigden over het algemeen de heersende hiërarchie. De posities van de goden in het hemelrijk weerspiegelen de posities van de leiders die op deze manier gelegitimeerd werden. Opmerkelijk is dat de God van Israël uitermate kritisch is op machtsverhoudingen.

Een ander opmerkelijk punt is dat de goden van de religies de mensheid vaak zien als concurrentie. De mensen moeten er alles aan doen om de goden tevreden te stemmen en het lot zo ten goede te keren. De Bijbel beschrijft de verhouding tussen God en mens op een volstrekt andere wijze. De mens is geen concurrent, maar bondgenoot van God. Gelijk in het begin wordt de mens al in het centrum van het goede leven geplaatst. De mens heeft keuzevrijheid en wordt in de Bijbel dan ook persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor het eigen handelen.

Een derde opmerkelijk punt waarop de Bijbelverhalen afwijken van de mythologieën van de omringende volken, is de verrassende menselijkheid van de hoofdpersonen. In de mythologieën zijn er redders, helden die onwaarschijnlijke dingen doen, en kwaadwillenden die in alles slecht zijn. Hoofdrolspelers in de Bijbel zijn genuanceerd en dragen goed en slecht in zich mee.

Als laatste punt wil ik hier noemen dat de Bijbel in zekere zin een atheïstisch boek is. Ik bedoel hiermee dat de God van Israël in de Bijbel de enige God is die kan bestaan, schepper van hemel en aarde. De andere goden rest niets anders dan te zwijgen (Miskotte, *De zin van het Oude Testament*). Van deze enige God mogen geen beelden gemaakt worden. De mens is beelddrager.

Hoewel er dus in de Bijbel vergelijkbare verhaallijnen zijn als in de mythologieën⁵ van bv Mesopotamië, kiezen de Bijbelschrijvers een volstrekt uniek en nieuw geluid. Daar zit de eigenheid en het belang van de Bijbelverhalen.

Een bibliotheek met 66 boeken

De Bijbel bestaat uit 66 boeken. Ze zijn op een bepaalde manier gerangschikt. Het Oude Testament is het grootst en kent vier 'categorieën':

1. De Pentateuch

De eerste vijf boeken van de Bijbel worden ook wel Pentateuch (werk in vijf delen) genoemd. Het gaat om Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium. Deze boeken hebben hun vorm gekregen in een lang proces van 1000-586 v. Chr. In de Joodse traditie worden deze boeken de Thora genoemd. Vaak wordt Thora vertaald met Wet, maar dat is te beperkt. Thora heeft te maken met levenswijze en richting. Regels, wetten, maar zeker ook de verhalen wijzen die richting.

2. De historische boeken

Deze boeken beschrijven (tot op zekere hoogte) de geschiedenis van Israël. Het gaat om Jozua, Rechters, Ruth, 1 en 2 Samuël, 1 en 2 Koningen, 1 en 2 Kronieken, Ezra, Nehemia en Esther.

---

⁵ In de Bijbel vind je verwijzingen naar mythologie. Bijvoorbeeld in Jesaja 14, 12-25 en Genesis 6, 1-4. Soms is de beeldspraak die de Bijbel gebruikt ook 'geleend' uit de mythen van de omringende volken, zoals de donder als stem van God (psalm 29, psalm 104 en Hosea 4, 19). Ook vertonen bepaalde Bijbelse verhalen parallellen met mythologieën: denk aan het ontstaan van de aarde, de zondvloed en het verhaal over de draak die door God verslagen wordt (Job 3, 8).

Deuteronomium eindigt met de afscheidsrede van Mozes. Het volk Israël staat voor de Jordaan, op het punt om Kanaän (het Beloofde Land) binnen te trekken.

Jozua vertelt het verhaal van de verovering van Kanaän. Overigens is de laatste visie dat het boek *Jozua* veel meer als profetie gelezen moet worden dan als historische verslaglegging.

Rechters gaat over de oergeschiedenis van het land Israël. Het is de tijd voor de koningen. De organisatie van Israël liep meer via de stammen, en minder centraal. De rechters waren de helden met gezag die in lastige tijden opstonden om de stammen te verbinden om zo samen vijanden het hoofd te kunnen bieden. Het boek *Rechters* eindigt dramatisch met enkele verschrikkelijke verhalen. De rode draad is dat als Israël zich verbindt met God er redding en vrede is. Als ze zich tegen God keren, gaat het van kwaad tot erger.

Het boekje *Ruth* gaat over de bloedlijn die uiteindelijk naar koning David (en dus naar Jezus) zal lopen. Het opmerkelijke is dat een Moabitische (dus buitenlandse vrouw) een van de voormoeders van David en Jezus is.

Samuël 1 en 2 beschrijven de overgang van het tijdperk van de rechters naar het tijdperk van de koningen. Samuël is de laatste rechter. Hij kroont twee koningen: Saul en David. Saul is de eerste koning, maar als hij voor eigen macht gaat, moet Samuël David tot koning kronen. De boeken *Samuël* gaan over de burgeroorlog die dit tot gevolg heeft en over de persoon van David.

De boeken *Koningen en Kronieken* verhalen van de geschiedenis van Israël. De drie belangrijkste gebeurtenissen zijn: 1) het uiteenvallen van Israël in een tien- en een tweestammenrijk, na het overlijden van koning Salomo. Salomo volgde zijn vader David op. Wat opmerkelijk is: aan het uiteenvallen van Israël lag een sociaaleconomisch conflict ten grondslag. De zoon van Salomo wilde de belastingen verhogen, zijn tegenstrever kreeg hierdoor de argumenten om voor zichzelf te beginnen. 2) de verovering van het tienstammenrijk en de ballingschap voor de inwoners. Het tienstammenrijk en het tweestammenrijk (= de opvolging van koning David; ook blijft Jeruzalem de hoofdstad van het tweestammenrijk) gaan ook religieus hun eigen wegen. Hoewel beide rijken lang niet altijd zich met God verbinden, raakt het 10-stammenrijk al snel en vrij definitief op het andere spoor. De ballingschap is hier de consequentie van. 3) de verovering van het tweestammenrijk en de ballingschap voor hun inwoners.

De boeken *Ezra* en *Nehemia* gaan over de terugkeer uit ballingschap van het tweestammenrijk (de tien stammen zijn uit het oog verloren geraakt), en de herbouw van Jeruzalem en de tempel.

Het boekje *Esther* speelt zich af in een periode van ballingschap en vertelt over een poging om het Joodse volk te vernietigen, maar dat door dapper handelen van Esther voorkomen wordt.

3. De wijsheidsliteratuur

In het midden van het Oude Testament komen we een aantal boeiende geschriften tegen die reflecteren op de vraag wie God is, wat het goede leven is en wie de mens is. Het boek *Job* gaat in op de vraag naar het lijden. Wat dit boekje bijzonder interessant maakt, is dat de schrijver de heersende opvattingen over lijden onder kritiek stelt. In de oudere geschriften in de Bijbel wordt er met enige regelmaat de directe koppeling gelegd tussen voorspoed en geloof in God (en andersom). De auteur van *Job* trekt dit in twijfel en geeft een alternatief. Het boek *Psalmen* is een verzameling van 150 hymnen over de verhouding van de mens met God. Het bestaat uit lofprijzingen, maar ook uit klaagliederen.

De andere boeken die deel uitmaken van de wijsheidsliteratuur zijn *Spreuken* (een verzameling van korte wijsheden), *Prediker* (een fantastisch boekje over een zoeker) en *Hooglied* (een lied over de liefde, waar al vanaf de oudheid theologen mee in hun maag zaten).

4. Profeten

Het laatste deel van het Oude Testament zijn de profeten. Deze profeten opereren in de tijd van de koningen en van de ballingschap. De profetieën gaan over oordeel, omkeer en bekering, en over een nieuw verbond, toekomst en hoop.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen de ‘grote profeten’ (dan gaat het om het aantal hoofdstukken): *Jesaja, Jeremia, (en de Klaagliederen van Jeremia), Ezechiël en Daniël*. Het boek *Daniël* is een beetje een buitenbeentje. Het begint met een aantal historische verhalen en gaat dan over naar visioenen.

De ‘kleine profeten’ sluiten de rij: *Hosea, Joël, Amos, Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk, Sefanja, Haggai, Zacharia en Maleachi*.

De indeling van het Nieuwe Testament is als volgt

1. De Evangelieën en Handelingen

Het Nieuwe Testament opent met vier evangeliën: *Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes*. De eerste drie lijken sterk op elkaar. We gaan ervan uit dat Marcus het oudste evangelie is (rond 70 n. Chr.). Mattheüs (90 n. Chr.) en Lucas (gedateerd tussen 80 en 100 n. Chr.) hebben veel teksten uit Marcus vrijwel letterlijk overgenomen. Wel hebben alle evangelisten een eigen spits. Die eigen spits komt naar voren in ordening (het Mattheüsevangelie is bijvoorbeeld geschreven voor Joodse lezers. Alleen al in de ordening die hij aan heeft gebracht wordt het Oude Testament in herinnering geroepen), weergave van de verhalen en de eigen unieke teksten.

Wat alle evangelisten willen vertellen, is dat Jezus de beloofde Messias is, Gods Zoon. Dat Hij moest lijden en sterven, maar dat Hij ook is opgestaan. In alle evangeliën neemt het lijden en sterven de belangrijkste plek in. De stijl in inhoud van *Johannes* verschillen van de andere evangeliën. Johannes beschrijft Jezus het nadrukkelijkst vanuit Zijn goddelijkheid. Dat verklaart ook alle ‘Ik ben’ uitspraken.

Het boek *Handelingen* gaat over de verspreiding van de beweging van de weg (zoals de eerste christenen genoemd werden). Het verhaalt van het ontstaan van de kerk. Het werk van de heilige Geest speelt hier een belangrijke rol in. *Handelingen* (dat ook aan Lucas wordt toegeschreven) begint met de Hemelvaart en met de uitstorting van de heilige Geest. De heilige Geest is God dichtbij, God in ons. Die Geest getuigt in ons van het werk van Jezus Christus: opstanding uit de dood. Het heeft zin om op te staan tegen onrecht. Door Jezus worden we losgemaakt uit de beklemmende banden, en de Geest herinnert ons eraan: we zijn nieuw mens (later meer daarover).

2. De brieven van Paulus

De oudste geschriften uit het Nieuwe Testament zijn de brieven van Paulus (gedateerd tussen 50 en 60 n. Chr.). Deze brieven hebben een grote impact gehad op de ontwikkeling van het christelijk gedachtegoed. Paulus doordenkt de betekenis van het lijden, sterven en de opstanding van Jezus Christus in de verschillende brieven. Ook vinden we in verschillende brieven stukjes terug van de oude liturgie.

Het gaat om de volgende brieven: *Romeinen, 1 en 2 Korintiërs, Galaten, Efeziërs, Filippenzen, Kolossenzen, 1 en 2 Thessalonicenzen*

3. De pastorale brieven van Paulus

Paulus heeft enkele brieven geschreven aan bepaalde personen. Deze brieven hebben een meer pastorale inzet. Het gaat om *1 en 2 Timotheüs, Titus en Filemon*.

4. Overige brieven

Deze categorie herbergt verschillende brieven. *Hebreeën* is een meer een bemoedigende preek dan een brief. Omdat de auteur onbekend is, had deze brief de Bijbel bijna niet gehaald. Dat geldt trouwens ook van de brief van *Jacobus*. Een prachtige brief over het belang van een betrouwbare levensstijl: het gaat niet zozeer om je woorden, maar met name om je daden. Luther (die zich verzette tegen goede werken als een mogelijkheid om een plekje in de hemel te verdienen, vond dit echt een waardeloze brief).

Deze categorie sluit af met *1 en 2 Petrus*, *1, 2 en 3 Johannes* en *Judas*. De brieven van Johannes vertonen veel gelijkenis met het evangelie. De brieven van Petrus worden ook vaak aangehaald vanwege de gedachten over de opbouw van de gemeente.

5. De Openbaring van Johannes

Over dit laatste Bijbelboek is veel te vertellen. Het is niet bedoeld als een rekenmodel om de Wederkomst van Jezus (het moment dat Jezus terugkomt naar de aarde en een einde maakt aan al het lijden en onrecht en het Rijk van God op aarde zal vestigen. Dit wordt ook wel de Laatste Dag of Dag van het Oordeel genoemd). Wel als een troostboek: niet de machthebbers hebben het laatste woord, maar Jezus die de machten heeft overwonnen.

Tot slot

Deze 66 boeken die op een zo bijzondere wijze zijn ontstaan en doorgegeven, zijn onze leidraad om antwoord te vinden op levensvragen: wie is de mens? Wie is God? Hoe verhouden God en mens zich tot elkaar? Wat is het doel van het leven? Waar leven we naar toe en waar komen we vandaan? In de derde en laatste bijeenkomst ga ik in op het verhaal van de Bijbel.

- **Opdracht 4**

1. Hoe waardeer jij het gegeven dat er oudere religieuze boeken zijn dan de Bijbel?
2. Beschrijf wat in jouw ogen de rode draad van de Bijbel is.